

УДК 159.923.2

Тринчук О. Б.

здобувач Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

e-mail: uspih@ukr.net

ORCID ID 0000–0001–6971–2653

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЙНО-ЦІННІСНОЇ СТРУКТУРИ ОСОБИСТОСТІ

Стаття присвячена теоретичному аналізу особливостей формування мотиваційно-ціннісної сфери особистості. Зміни, що відбуваються в суспільстві, значно впливають на формування ціннісної сфери особистості і на її індивідуальний життєвий шлях в цілому. Мотиваційно-ціннісна сфера особистості має чітку структуру, до якої входять такі первинні елементи як ціннісні та смисложиттєві орієнтації особистості, її локус контролю, спрямованість, рівень мотивації досягнень.

Ключові слова: особистість, мотиваційно-ціннісна сфера, життєвий шлях, відповідальність, спрямованість.

Постановка проблеми. Формування мотиваційно-ціннісної сфери особистості набуває зараз особливого значення, оскільки трансформації в різних сферах сучасного суспільства впливають на цінності, які визначають вибір особистістю способів конструювання власного життя. В той же час, в свідомості молоді все більше укорінюються західно-орієнтовані життєві стандарти, які формують завищені, іноді не зовсім обґрунтовані домагання. Неможливість їх реалізувати часто призводить до розчарувань і заміщення етичних оцінок і, безумовно, впливає на вибір критеріїв соціального успіху і на ставлення до основних життєвих цінностей. У теоретико-емпіричному плані проблема мотиваційно-ціннісної сфери особистості залишається недостатньо вивченою, бракує робіт вітчизняних та зарубіжних учених, присвячених розгляду мотиваційно-ціннісної сфери сучасного студентства.

Мета статті — теоретичний аналіз проблеми мотиваційно-ціннісної сфери особистості в сучасній психологічній науці.

Результати дослідження. В контексті досліджуваної проблеми існують різні підходи. Так, К. Хорні вивчала мотиваційно-ціннісні орієнтації особистості в системі відносин «я — інші» як рух, відзначала, що для задоволення суспільних шаблонів і своїх прагнень кожна людина вже з дитинства має особові ціннісні орієнтації щодо інших людей:

1. Рух до людей: любов є єдиною метою людей з такою орієнтацією, а всі інші цілі підпорядковані бажанню заслужити цю любов;

2. Рух проти людей: система цінностей людей з такою орієнтацією побудована на філософії «джунглів» — боротьба за існування є життям;

3. Рух від людей: потреба в незалежності і недоторканності відвертає таких людей від будь-якого прояву боротьби. Але часто це виражається

лише у відсутності адекватного способу пристосування до сучасних умов життя» [7].

А. Адлер розглядав мотиваційно-ціннісну сферу особистості через адаптаційний підхід. Він називає любов, дружбу і роботу основними життєвими цінностями, з якими стикається людина, які визначені умовами людського існування та дозволяють оптимально адаптуватися до того середовища, в якому вона знаходиться [2]. Індивідуалістичний підхід до вивчення ціннісної сфери був властивий К. Юнгу, який вважав, що людина впродовж всього життя безперервно набуває різних нових умінь, досягає нових цілей і розкривається все більш повно, причому найбільш важливою життєвою цінністю індивіда він вважав «отримання себе» (цит. за: [3]).

У вітчизняній і зарубіжній психології дослідження, спрямовані на вивчення мотиваційно-ціннісної сфери особистості, проводяться давно, але не втрачають актуальності і сьогодні. Поза сумнівом, що зміни, які відбуваються в нашому суспільстві, значно впливають і на формування ціннісної сфери особистості і на її індивідуальний життєвий шлях в цілому. Згідно науковим поглядам Н. О. Логінової, у вивченні життєвого шляху особистості можна виділити два аспекти, які відповідають двом головним напрямкам біографічних досліджень в психології: а) віковий аспект, розкриття загальних особливостей особистості на різних вікових ступенях; б) індивідуально-психологічний аспект, дослідження своєрідності психологічного розвитку конкретної, одиничної особистості. Для більш глибокого розуміння феномену життєвого шляху особистості Н. О. Логінова вводить поняття «образ життя», який визначається комплексом взаємодіючих обставин (обставини макросередовища та його структурні характеристики, економічний та політичний стан у країні, культурний клімат у суспільстві тощо).

Т. М. Титаренко в контексті комплексного дослідження особистості вводить поняття «життєві домагання», без яких ніякий життєвий світ не будується, не вдосконалюється, причому важливою структурою, як підкреслює Т. М. Титаренко, є інтенціональність, яка сприяє поступовому усвідомленню набутого досвіду та адекватному уявленню свого майбутнього (цит. за [4]).

Останніми роками накопичується все більше фактів, які свідчать про те, що діяльність людини істотно визначається не тільки її минулим, але і майбутнім, так званім «випереджаючим віддзеркаленням». Дії і вчинки людини, а значить, і прояви її здібностей великою мірою визначені її майбутнім, тією моделлю, в якій відбиті уявлення людини про її майбутнє життя. Оволодіння часом в такому смислі, на думку В. Е. Чудновського, це, перш за все, уміння створювати перспективу власного майбутнього, планувати його, бачити себе в майбутньому, працювати над реалізацією цих уявлень, прагнути до самовдосконалення. Є. І. Головаха визначає життєві цінності особистості як систему уявлень про можливе майбутнє [3]. Життєві цінності, на думку вченого, необхідно розглядати як цілісну картину майбутнього у складному, суперечливому взаємозв'язку подій, які програмуються та очікуються, з якими людина пов'язує соціальну цінність та індивідуальний смисл свого життя [3]. К. О. Абульханова-Слав-

ська вказує на те, що мотиваційно-ціннісна сфера особистості — це не тільки майбутні цілі, цінності, але і темп життєвого руху, оптимальність розвитку, зростання активності особистості [1].

Інші дослідники розглядають мотиваційно-ціннісну сферу особистості як сукупність життєвих планів, програм та цінностей особистості, які вона будує на основі уявлень про себе, своє минуле і майбутнє, відповідно до своїх бажань, потреб, цілей і прогнозів (В. О. Моляко, Л. В. Сохань та ін.). Тобто, як визначав Г. О. Балл, особистість, яка обирає адекватний мотиваційно-ціннісний напрямок у житті та взмозі формувати правильну стратегію, повинна усвідомлювати, що необхідно робити, щоб бути здатною до поліпшення умов свого існування шляхом розвитку мислення, рефлексії своїх проблем.

Якості суб'єкта, що дозволяють йому свідомо формувати ціннісну сферу і зіставляти її зі своїми вчинками і діями, К. О. Абульханова-Славська пов'язує з наявністю здібності до організації власного життя [1]. За Є. П. Колесниковим, організація життя особистості складається і функціонує як завдяки свідомим, так і несвідомим підструктурам психіки людини, проте його власна позиція полягає в тому, що провідну роль в цих процесах відіграє свідомо активність суб'єкта. Організацію життя Є. П. Колесников визначає як сукупність свідомо вироблених суб'єктом стратегій життя, яким підпорядковані цілі його поведінки і діяльності в різних життєвих ситуаціях.

Будуючи своє життя, спираючись на певну систему цінностей, людина, як суб'єкт діяльності, обов'язково аналізує, як її плани вписуються в загальний соціальний напрям і вибирає такі напрями своєї діяльності і способи її здійснення, які будуть в руслі соціально-політичних, технологічних і економічних тенденцій, що підвищить результативність всієї її діяльності в цілому. Таким чином, результативна мотиваційно-ціннісна сфера особистості безпосередньо пов'язана з її відповідальністю.

Активність формування мотиваційно-ціннісної сфери особистості виступає як результат взаємодії, об'єктивного процесу визначення «іншими» і суб'єктивного внутрішнього процесу самовизначення. Особистість, що тільки самовизначилася, характеризується цілісністю, стійкістю і активністю, що дає можливість говорити про сформовану життєву та професійну позицію.

Виходячи з опрацьованого наукового матеріалу, ми прийшли до висновку, що повної феноменології та структури мотиваційно-ціннісної сфери особистості в науці не виділено, не виявлено її місце в процесі становлення особистості сучасного студентства.

Ми розуміємо мотиваційно-ціннісну складову особистості як спосіб свідомого конструювання власного життя (спосіб життєвого самовизначення і самореалізації), що базується на смисложиттєвих та ціннісних орієнтаціях особистості, її планах і прогнозах самоздійснення.

Мотиваційно-ціннісна сфера особистості має чітку структуру, до якої входять такі первинні елементи як ціннісні та смисложиттєві орієнтації особистості, її локус контролю, спрямованість, рівень мотивації досягнень.

Зупинимось коротко на кожній складовій.

1. Ціннісні та смисложиттєві орієнтації особистості.

Основним чинником, який обумовлює рух особистості від однієї події життя до іншої, є ціннісні орієнтації особистості, в основі яких лежить система сприйняття особистістю соціальних цінностей.

Система ціннісних орієнтацій визначає змістовну сторону спрямованості особистості і складає основу її ставлення до навколишнього світу, до інших людей, до себе самої, основу світогляду і ядро мотивації життєвої активності, основу життєвої концепції і «філософії життя».

Найбільш поширеним на сьогодні є теоретичний підхід до вивчення ціннісних орієнтацій М. Рокіча [6].

М. Рокич розрізняє два класи цінностей:

- термінальні (переконання в тому, що якась кінцева позначка індивідуального існування варта того, щоб до неї прагнути);
- інструментальні (переконання в тому, що якийсь образ чи дії, властиві особистості, є кращим у будь-якій ситуації).

Є. І. Головаха підкреслює, що плануючи своє майбутнє, конкретні події, та цілі, людина перш за все виходить саме з певної ієрархії цінностей, представлених у свідомості [3]. Орієнтуючись у широкому спектрі цінностей, суб'єкт обирає для себе ті, які найбільш тісно пов'язані з його домінуючими потребами. Вибіркова спрямованість на цінності відображається в ієрархії ціннісних орієнтацій особистості, які не мають тієї визначеності, яка притаманна сформованим цілям та планам. Саме завдяки цьому вони виконують більш гнучку регулятивну функцію, а їхнім предметом виступає певна сфера життєдіяльності, лінія поведінки, що розрахована на період часу, який попередньо важко встановити для безпосередньої реалізації очікувань, які відповідають ієрархії цінностей, що склалися [3].

А. Є. Левенець також підкреслювала, що особистісні смисли, впливаючи на організацію життєвого шляху, утворюють динамічну смислову систему: особистісні цінності, смислові конструкти та смислові диспозиції (локус контролю) [4]. Ціннісно-смислова система, яка виконує функції регуляції та контролю життєтворчості особистості, має також просторово-часовий вимір свого розгортання. На цій підставі А. Є. Левенець вважає гармонійну взаємопов'язаність часового та смислового вимірів життєвого світу особистості необхідною умовою становлення узгодженої життєвої перспективи (та, на наш погляд, і життєвої стратегії) [4]. Вчена підкреслює, що система особистісних цінностей є засобом диференціації предметів і явищ довкілля за їхньою значущістю, визначає стійке ставлення суб'єкта до навколишнього світу, яке формується в процесі свідомого вибору життєво важливих для нього об'єктів [4]. Сформованість ієрархічної системи особистісних цінностей забезпечує гармонійну цілісність, моральну усталеність особистості, її здатність до самовизначення в майбутньому [4]. Ціннісно-смисловий вимір особистості складає важливий рівень загальної особистісної структури, джерелами та носіями значимих для особистості смислів виступають потреби та особистісні цінності. Але в контексті формування мотиваційно-ціннісної сфери особистості особливо-

го значення набуває смисл життя. На думку Д. О. Леонтьєва, дослідження смислу життя в психології повинно бути присвячене відповіді на головне питання — який вплив справляє смисл життя або переживання його відсутності на життя людини, а також проблема психологічних причин втрати та шляхів набуття смислу життя.

2. Локус контролю.

Локалізація відповідальності особистості має особливе значення в процесі формування мотиваційно-ціннісної сфери особистості. За К. Муздибаєвим, створюючи плани, приймаючи рішення, людина розмірковує, чи подолає вона ці цілі, або залишається сподіватися на долю чи випадок [5]. При внутрішньому або зовнішньому локусі контролю людина делегує відповідальність або собі, або зовнішнім обставинам не тільки за те, що вже трапилося, але й за майбутні події [5]. За Дж. Роттером, локус контролю є стійкою властивістю особистості, що сформувалася в процесі її соціалізації. Дж. Роттер основний дослідницький акцент робив на локусі очікувань — упевненості у своїй силі та здібності реалізувати цілі, або вірі у інших людей чи долю.

На думку К. О. Абульханової-Славської, саме за допомогою відповідальності й активності встановлюється оптимальний або неоптимальний баланс між бажаним та необхідним у мотивуванні вчинків особистості [1]. Відповідальність, за К. О. Абульхановою-Славською, передбачає не тільки обмірковування організації власної діяльності, створення для неї необхідних умов та засобів, але й відстоювання права на даний спосіб життя та спосіб дій [1]. Відповідальність є такою формою активності, яка надає особистості можливість зберігати власну автономію та проявляти ініціативу, тобто гармонійно існувати в оточуючому світі.

В контексті дослідження мотиваційно-ціннісної сфери особистості цікавим є дослідження екстернальних та інтернальних типів у часовій перспективі, оскільки життєдіяльність особистості розгортається і реалізується саме у часі, а життєві плани особистості та засоби їхнього здійснення, за К. Муздибаєвим, впорядковуються та реалізуються разом з організацією та регулюванням особистістю власного часу.

3. Спрямованість особистості.

Спрямованість особистості ми розглядаємо як сукупність стійких мотивів, що орієнтують діяльність особистості, та відносно незалежних від наявних ситуацій. В контексті нашого дослідження науковий інтерес був зосереджений на трьох основних видах спрямованості — на себе, на взаємовідносини та на задачу. Спрямованість на себе відображає, в якій мірі суб'єкт описує себе як людину, що очікує пряму винагороду та задоволення безвідносно до роботи, яку виконує, або безвідносно до людей, з якими працює. Спрямованість на взаємовідносини відображає ступінь інтенсивності щодо підтримки добрих відносин з оточуючими (але поверхневих), що часто перешкоджає виконанню конкретних завдань або наданню допомоги. Спрямованість на завдання відображає ступінь інтенсивності, з якою людина виконує завдання, вирішує проблеми, зацікавленість якомога кращим виконанням цього завдання.

4. Рівень мотивації досягнень.

Мотиваційна сфера особистості, на відміну від її спрямованості, яка пов'язана з домінуючими потребами й інтересами, представляє собою всю наявну в даній людині сукупність мотиваційних утворень: диспозицій (мотивів), потреб і цілей, атиюдів, поведінкових патернів, інтересів.

Рівень мотивації досягнень визначається змістом, узгодженістю та часовою віддаленістю цілей, що реалізуються.

Визначення стратегій мотивації може здійснюватися у співвідношенні з характеристиками, які були запропоновані В. О. Якуніним (цит. за [3]). Він виділяє чотири дихотомічні стратегії: 1) інтернальна стратегія — внутрішньо визначеної поведінки; 2) екстернальна — зовнішньо визначеної поведінки; 3) суб'єктна — у тенденції до самозміни поведінки; 4) об'єктна — у тенденції до об'єктивації поведінки. Пропоновані дихотомії, за В. О. Якуніним, виглядають наступним чином: 1) інтернально-об'єктна; 2) інтернально-суб'єктна; 3) екстернально-суб'єктна; 4) екстернально-об'єктна.

Отже, проникнення у сутність мотивації особистості дозволяє розглядати її не ізольовано від життєвих обставин, а цілісно, в контексті способів, мотивів та стратегій життєдіяльності.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Широкий інтерес в науці до проблем дослідження мотиваційно-ціннісної сфери особистості призвів до розширення проблемного наукового поля, коли даний феномен розглядається в сучасній психологічній науці як різноспрямований і безперервний, як зв'язок суб'єктивного минулого і майбутнього. Мотиваційно-ціннісна сфера особистості має чітку структуру, до якої входять такі первинні елементи, як ціннісні та смисложиттєві орієнтації особистості, її локус контролю, спрямованість, рівень мотивації досягнень. Подальші перспективи дослідження передбачають організацію та проведення емпіричного вивчення мотиваційно-ціннісної сфери особистості.

Список використаних джерел і літератури

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни /К. А. Абульханова-Славская. — М.: Мысль, 1999. — 299 с.
2. Адлер А. Смысл жизни / А. Адлер // Философские науки. — 1998. — № 1. — С. 15–26.
3. Головаха Е. И. Жизненная перспектива и ценностные ориентации личности /Е. И. Головаха //Психология личности в трудах отечественных психологов. — СПб.: Питер, 2000. — С. 256–269.
4. Левенець А. Є. Психологічні особливості становлення життєвої перспективи в юнацькому віці: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Вікова та педагогічна психологія» / А. Є. Левенець. — Київ, 2006. — 20 с.
5. Муздыбаев К. Психология ответственности /К. Муздыбаев. — Л.: Наука, 1983. — 239 с.
6. Rokeach M. The Nature of Human Values /M. Rokeach. — N. Y.: Free Press, 1973.
7. Horney K. Der Neurotische Mensch unserer Zeit. — Stuttgart: Kiper, 1951.

References

1. Abulhanova-Slavskaja K. A. Strategia gizni [Strategy of life], 1999. — 299 s.
2. Adler A. Smisl zhizni [Sense of life], 1989. — s. 15–26.

3. Golovaha E I. Zgiznennaia perspektiva i cennostnie orientacii lichnosti [Vital prospect and valued orientations of personality], 2000. — S. 256–269.
4. Levenec A. E. Psihologichni of osoblivosti stanovlennia zchittevoi perspektivi v unackyomuy vici [Psychological features of becoming of vital prospect are in youth age], 2006. — 20 s.
5. Muzdibaev K. Psihologia otvetstvennosti [Psychology of responsibility], 1983. — 239 s.
6. Rokeach M. The Nature of Human Values /M. Rokeach. — N. Y.: Free Press, 1973.
7. Horney K. Der Neurotische Mensch unserer Zeit.. — Stuttgart: Kiper, 1951.

Тринчук Е. Б.

соискатель Одесского национального университета имени И. И. Мечникова

ОСОБЕННОСТИ МОТИВАЦИОННО-ЦЕННОСТНОЙ СТРУКТУРЫ ЛИЧНОСТИ

Резюме

Статья посвящена теоретическому анализу особенностей формирования мотивационно-ценностной сферы личности. Изменения, которые происходят в обществе, значительно влияют на формирование ценностной сферы личности и на ее индивидуальный жизненный путь в целом. Мотивационно-ценностная сфера личности имеет четкую структуру, в которую входят такие первичные элементы как ценностные и смысложизненные ориентации личности, ее локус контроля, направленность, уровень мотивации достижений.

Ключевые слова: личность, мотивационно-ценностная сфера, жизненный путь, ответственность, направленность.

Trinchuk O. B.

competitor of department of differential and special psychology of the Odesa national university of the name of I. I. Mechnikov

UNDERLYING STRUCTURE OF THE MOTIVATIONAL-VALUED STRUCTURE OF PERSONALITY

Abstract

The of article is sanctified to the theoretical analysis of features of forming of the motivational-valued sphere of personality. Changes of that take place in society considerably influence on forming of the valued sphere of personality and on her individual course of life on the whole. The Motivational is valued sphere of personality has a clear structure in that such primary elements are included as valued and sense of life of orientations of personality, her to locus control, orientation, level of motivation of achievements. In home and foreign psychology the researches sent to the study of the motivational-valued sphere of personality are conducted a long ago, but does not lose actuality and today. Undoubtedly, that changes that take place in our society considerably influence and on forming of the valued sphere of personality and on her individual course of life on the whole.

Wide interest in science to the problems of research of the motivational-valued sphere of personality resulted in expansion of the problem scientific field, when this phenomenon is examined in modern psychological science as differently directed and continuous, as connection of the subjective past and future. The Motivational-valued sphere of personality has a clear structure in that such primary elements as valued are

included and смисложиттєві orientations of personality, her to локус control, orientation, level of motivation of achievements. The further prospects of research foresee organization and realization of empiric study of the motivational-valued sphere of personality.

Key words: personality, motivational-valued sphere, course of life, responsibility, orientation.

Стаття надійшла до редакції 19.03.2015